

ORYANTALİZM, ANADOLU FETİHLERİ VE MANZUM BİR DÂNİŞMENDNÂME NÜSHASI

Orientalism, Conquests of Anatolia and one of the Poetic Version of Dânişmendnâme

Завоевания Анатолии и стихотворный экземпляр Данишменднаме

Reyhan Gökben SALUK*

Gazi Türkiyat, Bahar 2013/12: 129-139

Özet: Anadolu fetihlerinin İslam ve Hıristiyan dünyaları için önemli bir başlangıç olduğu düşüncesi hemen hemen bütün oryantalistler nezdinde kabul gören bir düşüncedir. Topografik bir tanımlamayla Avrupa ile Asya arasında bir köprü ve tarih boyunca Doğu-Batı savaş alanı olarak bilinen Anadolu'da, Ortaçağ'da İslam Bizans mücadeleleri ve fütuhâtı Dânişmendnâme gibi destanlar vasıtasıyla asırlarca belleklerde yaşatılmıştır. Bu çalışmada, Dânişmendnâme adlı eserin 19. asra ait manzum bir nüshası (Dârende nüshası, H.1280/M.1863-1864) tanıtılıp eserin önemi vurgulanacaktır.

Anahtar kelimeler: Oryantalizm, Anadolu fetihleri, Dânişmendnâme, Dârende Nüshası.

Abstract: The idea that the conquests of Anatolia were an essential beginning for both Islamic and Christian worlds is accepted by almost all of orientalists. Anatolia, by a topographical definition, is a bridge between Europe and Asia and throughout the history it was known as the East-West war zone. In the middle age, Byzantine-Islam struggles and conquests of Anatolia kept alive in the memories through the centuries by epics like Dânişmendnâme. In this paper, the poetic version of Dânişmendnâme which was written in Dârende in the 19th century (1280/1863-1864) is introduced as a mentality of these conquests and the preparation of this mentality which was deal with its importance.

Key words: Orientalism, Conquest of Anatolia, Dânişmendnâme, Version of Dârende.

Аннотация: Почти все востоковеды придерживаются одного мнения по поводу того что завоевание Анатолии считается важным началом для исламского и христианского мира. По топографическим данным Анатолия известна как мост между Европой и Азией, а также территорией войн между востоком и западом. Именно вражды между мусульманами и византийцами в средневековье и ихние завоевания были сохранены долгими веками благодаря эпосам как Данишменднаме. В статье знакомятся стихотворный экземпляр эпоса Данишменднаме написанная в 19м веке (экземпляр Даренде, И.1280/Г.1863-1864), вместе с этим рассматривается идеология завоевания и культурные факторы которые обосновали эту идеологию.

Ключевые слова: ориентализм, завоевания Анатолии, Данишменднаме, экземпляр Даренде

GİRİŞ: FOLKLOR, İDEOLOJİ VE BELLEK

Folklor; doğası gereği kültürün belirli temsilciler tarafından ve toplumsal sözleşmeye uygun bir şekilde gelecek kuşaklara taşınması meselesinde, yaratıcılık ve özgünlük kavramlarının sorgulanmasına imkân tanımaktadır. Bu bağlamda folklor ve dinamiklerinin toplumsal ve kültürel belleğin işlevsel olarak koruma algısını

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, rgsaluk@gazi.edu.tr

geliştirmesinin yanında, aslında bir eleme işi de olduğuna değinen Umberto Eco, *Zamanların Sonu Üstüne Söyleşiler* adlı eserde belleği, zihniyete dayalı bir eylem biçimi olarak şu şekilde tanımlamaktadır:

Bellek olmaksızın yaşam sürdürülemez. Başımıza güçlü bir darbe vurulursa ve beyninizde belleği yönlendiren bölgeler bundan zarar görürse kimliğinizi yitirirsiniz. Toplumlar da aynı gerekçelerle belleğin korunmasına bel bağlamıştır. Akşam bir ağacın altında kabilenin yaşlısı, halk söylencelerini genç kuşaklara aktarırken hitap ettiği topluluğa da kimliğini koruması yönünde bir zihinsel aktarımda bulunuyordu. Her uygarlık, büyük bir ozanın kurucu söylem oluşturmasıyla kimliğini bulur. Ve bir toplumda herhangi bir sansür belleğin bir bölümünü silerse toplum kimlik bunalımına düşer (Eco 2000: 213-214).

Her ne şekilde olursa olsun toplumsal ideolojinin ve kolektif düşünce dünyasının bilgi alanı içinde kendisine mahsus bir yer edinen folklor metni; sözlü, yazılı veya elektronik kültür ortamına aktarılma sürecinde yazarın metni oluşturmadaki amacı, metne müdahaleleri, diğer kaynaklardan ne ölçüde faydalandığı ve hangi kültürel ortamlarda bulunduğu ile bağlantılı olarak ele alınmaya muhtaçtır. Bu bağlamda Richard Baumann, *Tür, Performans ve Metinlerarasılığın Üretimi* adlı makalesinde gelenek taşıyıcılarının, metin üretimindeki etkinliklerinin değerlendirilmesi gereken bir unsur olduğunu şu şekilde savunur:

Sözlü gelenek, dil ve kültürün evriminde modern dönemlerle modern öncesi dönemler arasındaki kesişim noktasını belirleyen bir kilit unsurdur. Metinsel konuları taşıyan ve aktaran gelenek taşıyıcılarının söylem pratikleri, türün yapılandırılmasındaki biçimsel ve ideolojik radikal entegrasyonlar üretimi ile metinlerarasılığa zemin hazırlamaktadır (Baumann 2008: 116).

Bu durumda başta zihniyet olmak üzere kültürel etkileşim sürecinde metnin yenilediği alan için de icracıları göz ardı edilerek yapılacak bir incelemenin imkânsızlığını ortadadır.

Toplumsal deneyimin ve bu deneyim içinde yetişen bireylerin oluşumunda temel rol oynayan dilsel ve göstergesel pratiklerin incelenmesi için önerilen bir kavram olan ideoloji, ancak ve ancak dil denilen sistem içinde kendine yer edinebilmektedir. Bu şekilde edebiyatın, folklorun içine sızan zihniyet, gelecek kuşaklara taşınabilmektedir (Sancar 2008: 127-130). Kuşaklar arası iletişim en çok geleneğin, kültürün içinde gelişir ve kimi zaman iktidarın nesnesi olur. Halil İnalçık'ın şair ve sultan ilişkisinin *terbiyet, kulluk, intisâb* gibi sosyal ilişkiler temelinde patrimonial bir prensibe dayanması usulünden yola çıkarak, klasik divan şiirinin iktidar ile ilişkisini çeşitli yönleriyle örneklediği *Şair ve Patron* adlı eseri, Sancar'ın bu görüşlerini teyit etmesi bakımından kayda değerdir (İnalçık 2010: 15-16).

Metin sözlü ya da yazılı olsun ait olduğu dönemin zihin yapısından izler taşır. İdeolojik bakış açısını yansıtan tarihî ve sosyolojik vasıflı birimlerle metinde yeniden yaşatılır, geleceğe gelenek yoluyla taşınır.

Zihniyet metnin yazıldığı veya söylendiği anda mevcut ve hâkim güçlerin birlikte oluşturduğu ama bunların hepsinden anlayış ve zevk vasıflarıyla ayrılan bir farka sahip önemli bir unsurdur. Hiçbir tarih, sosyoloji, psikoloji vb. kitap ve çalışma, eserde ve metinde olduğu gibi zihniyeti ortaya koyamaz. O; düşünce, hayal, tasarı, bilgi birikimi gibi hususların dille birleştiği ve ifade edildiği anda bir defaya mahsus olmak üzere ortaya çıkar. Metin söylendiği ve yazıldığı anda metnin bünyesine siner, onunla bütünleşir. Bu, şiirde daha çok hissedilir. Buna ideoloji diyen de vardır (Aktaş 2009: 29-30).

ifadelerinden yola çıkarak metnin geçmiş ve gelecek zaman düzleminde, ait olduğu kültüre has hususiyetlerin ve içinde doğduğu geleneğin omurga kavramlarının taşıyıcısı olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada; geleneğin ve ideolojinin tarih şuuru ile filizlenen bir kültürel süreklilik içinde değerlendirilmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkılarak; genelde oryantalizm ile Anadolu fetihleri, özelde 19. asırda Dârende'de yazıldığı bilinen manzum bir Dânişmendnâme metni çerçevesinde gelişen söylem alanı kısaca ele alınmaya çalışılmıştır.

1. ORYANTALİZM VE ANADOLU FETİHLERİ

Batı ve Doğu arasındaki kutupluluğun tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır. Doğu-Batı kültür çatışmalarının sebepleri Herodotos'un tarihinde de görüldüğü gibi beşinci asırdan itibaren insanlığın zihin tarihinde yerini almıştı. Bu bakış açısı en somut şekliyle XVII. yüzyıldan sonra Batılılar ve Doğulular olmak üzere edebî ve tarihî metinlerde yerini aldığı keskin bir tanımlık kazanacaktı. Ayrıma dair bir diğer gösterge ise, XIX. yüzyılda sosyal bilimlerin altın çağında -yani Batı kimliğinin yeniden yapılandırılması döneminde- bu iki kültür alanının karşıtlığını yansıtan kapitalist-modernist teorilerde ve akademik çalışmaların fikri temelinde bulunmaktadır.

Oryantalist bakış açısına göre tarih Antik Yunan'da başlamış, karanlık Ortaçağ'daki tarım devrimi ile devam etmiş, ardından da İtalya'da ticari ve sanata dair faaliyetlerin gelişmesiyle yeni bir binyıla girmiştir. Bu silsile, Rönesans'la birlikte Antik Yunan'ın yeniden keşfi ile epistemolojik ve ontolojik olarak tanımlanmış, bu durum aydınlanma ve demokrasi çağında gelişen sanayi inkılaplarına ve kapitalist modern devrimlere zemin hazırlamıştır. Ayrıca Batı; felsefe ve sosyoloji gibi bilimlerle Doğu üzerine çeşitli fikirler üretmek bütün kurumlarında iç ahengini sağlamış; bu iki kültür alanının güç ve üstünlük ilişkisine dayandığı görüşünü bilhassa edebiyat ile klasik filoloji üzerinden yürütmeyi hedeflemiştir. Edward Said, Batı medeniyet tarihinin ve ilerlemesinin kökenini oluşturan oryantalizm terimini bu görüşlere bağlı olarak şu şekilde izah etmiştir:

Oryantalizm, estetik, bilimsel, ekonomik, sosyolojik, tarihe ait ve filolojik metinler aracılığı ile aktarılmaya çalışan bir cins jeo-ekonomik görüşler bütünüdür. Oryantalizm coğrafi bir ayırım değil -dünya Doğu ve Batı olmak üzere eşit olmayan iki bölüme ayrılmıştır- bir seri çıkarlar toplamıdır. Bu çıkarlar sadece yaratılmış değildir. Aynı zamanda bilimsel keşifler, filolojik çalışmalar, psikolojik analizler, manzara tarifleri ve sosyolojik açıklamalarla ayakta tutulmaya çalışılan müesseselerdir. Bu sistem açıkça ayrı bir dünyanın yönlendirilmesi, kullanılması hatta eritilmesi için gösterilen gayretlerin tamamını kapsar (Said 1995: 26).

Bütün bu açıklamaların sonucunda sıradan bir tarih bilgisi ile ilgisi olmadığı görülen oryantalizm terminolojisinin âdeta bir paranoya ve aşağılık kompleksi temelinde yükseldiği iddia edilebilir. Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde Avrupalıların, kendilerini olumsuz bir şekilde tanımlamaları MS. I. bininci yılda feodal, ekonomik ve politik alanlarda Hıristiyanlığa bağlı düşünce sistemlerinin oluşmasında önemli bir etmendi. Bir diğer taraftan bu oluşumlar, müsteşriklerce Haçlı seferlerini başlatan önemli bir kimlik bunalımının da sebebi olarak görülmektedir. Harold Lamb, *Haçlı Seferleri* adlı eserinin ön sözünde alacalı tolgalarıyla çöl adamlarının İndus'tan İspanya'ya doğru fetih hareketlerini müteakip gelişen seferlerini Hıristiyanlığın kurtuluşu ideasına şu şekilde bağlayarak anlatmaktadır:

İsa'nın Kabri'ni kurtarmak için bildikleri dünyanın dışına Asya'ya gidiyorlardı. Orada, Tanrı'dan başka hiç kimsenin hükmetmediği vaat edilmiş topraklarda yaşamak istiyorlardı. Giysilerinin omuz kısmına haçlar dikilmişti ve bundan ötürü onlara cruciati yani Haçlı deniliyordu. İşte bu yüzden bugün onlara haçlı diyoruz (Lamb 2012: 11).

Avrupalılara göre ilk İslam seferleri Batı Avrupa'nın Bizans ile birliğini kırmıştır. 610 yılından sonra İslâm'ın doğuşu ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilan edişi, İslam'ın vahdet fikri ve VII. yüzyıldan sonra süratle yayılan cihat anlayışı hem dinî hem de ticari fethi bünyesinde barındıran sistematik bir düşünceye zemin hazırlamıştır. Buna mukabil dağınık ve uzlaşmacı bir tavırdan uzak Hıristiyan din adamları İslamiyet'i hep bir ağızdan yermekte ve onu her yönüyle Hıristiyanlık için hem sorun hem de bir tehdit unsuru olarak görmekteydi:

İslamiyet bir tehdit unsuru olarak nasıl icat edildi? Öncelikle, İslamiyet'in yükselişi Avrupalı mit yaratıcıları için bir nimettir. Hıristiyan din adamları tarafından İslamiyet için hemen puta tapılan pagan din yakıştırması yapılmıştır. Bunu meşrulaştırmak için de Nuh peygamber ve üç oğlunun yaratılış hikâyesi kullanılmıştır. Yafes'e Hıristiyan Avrupa verilmiş ve onu genişletmekle görevlendirilmiştir. Sami'ye imansız paganlarla dolu ve Yafes tarafından yok edilmesi gereken Asya verilmiştir. Bu hikâye, Hıristiyan güç-kırcıların İslamiyet'i ve özellikle Hz. Muhammed'i pagan kötülüğün cisimleşmiş hali olarak sunmaları için çok uygun bir zemin hazırlamıştır. Papa III. Innocent, Hz. Muhammed'i kıyamet canavarı olarak tanımlamıştır (Hobson 2008: 116-117).

Hz. Muhammed ve İslamiyet hakkındaki bu mesnetsiz iddialar pek çok Avrupalı sanatçının eserinde çeşitli metaforlarla birlikte işlenmiştir. XIV. yüzyılda Dante'nin *İlahi Komedyası* adlı eserinin *Inferno* bölümünde anlatılanlar Hıristiyan okuyucunun

zihnine eskatolojik ayrıntılarıyla birlikte çeşitli göndermelerle âdetâ İslam düşmanlığını anlatmaktadır. Aslından çok farklı şekillerde ve paganist bir din biçiminde tasvir edilen İslam ve onun mücahit peygamberi mitik bir söylemle bu vb. pek çok eserde sözde yerilmiştir.

Ortaçağ din adamlarının evrensel tehdit algısı *İlahi Komedya* vb. eserlerde yansıtıldığı gibi *tek ve gerçek iman koruyucusu* fikrinde temellenmiş ve sonrasında kıta Avrupa'sını birleştiren unsurları ile zihniyetini tahsis etmişti. Latin Hıristiyan dünyasının ideolojik birleşim mekanizması 1095-1291 yılları arasındaki Haçlı Seferleri'nde karşımıza çıkmakta ve Avrupa'yı Hıristiyan dünyası olarak tanımlamış olmakla birlikte kimliğini İslami Ortadoğu'nun karşıtı olarak tanımlamaktaydı. Ortadoğu kaynaklı bir din olan Hıristiyanlığın sonradan Batılılaştırılmış olması onun Haçlı seferlerinde İslamiyet'e karşı bir siper olarak kullanılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat tarihî süreç içinde bu şuurluluk hâli Batı felsefesine hâkim olan Yunan felsefesinin -bilhassa Aristo'nun "Şiir bile tarihten daha değerlidir, çünkü daha umumîdir." sözlerinde de yansıdığı gibi- edebiyattan daha değersiz görülmüştür ve XVII. yüzyıla kadar bu tarih şuuruna dair pek eser yoktur. Tarihe mitolojik ve edebî cepheden bakan Batı düşüncesinin arka planında İslâm ve Doğu düşmanlığının temellenmesi yukarıda sözü geçen oryantalizmin tanımlandığı çağda sistemli İslam düşüncesinin tehdidine karşı farkındalığın artmasıyla, ancak, kavramsal alanını belirlemiştir (Uçar 2007a:64).

Anadolu fetihlerinin İslam ve Hıristiyan dünyaları için önemli bir başlangıç olduğu düşüncesi hemen hemen bütün müsteşrikler tarafından kabul edilen bir gerçekliktir. Oryantalistlerin pek çoğu, Arap yağmacılığının Anadolu'ya kayıtsız kaldığını ve bunun sebebi olarak Batı'nın az gelişmişliğini gösterdiklerini ve Arap ilgisizliğinin bu ekseninde oluştuğunu iddia ettiklerini biliyoruz. Şahin Uçar, "Araplar Anadolu'yu fethederek Bizans'ı yok etmeyi niçin istemesinler, bunu istedilerse o halde Bizans'ın diğer eyaletlerini kolayca fethettikleri halde Anadolu'yu niçin fethedemediler, bu başarısızlıklarının sebeplerini araştırmak gerekir." düşüncesiyle meseleye farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır (Uçar,2007b:1-15). Kuşkusuz bu sorunun cevabını, İslam'ın kabulünden önceki dönemlere dek uzanan Bizans ve Arap ilişkisinde aramak gerekmektedir.

Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu* adlı eserinde, Sibirya steplerinde yaşayan Türklerin yedinci asırdan itibaren İslam dünyası ile ilişki içinde oldukları X. yüzyılın sonlarına doğru belli başlı Oğuz gruplarının İslamiyet'i kabul edip, önce Samanilerin sonra Gaznelilerin egemen olduğu İran sınırına yayıldıklarını ifade etmektedir. 1040 yılında Dandanakan zaferiyle Selçuklu'nun Gaznelileri mağlup etmesi ile birlikte başkent Nişabur olmak üzere Horasan'da bağımsız bir devlet kurulmuş, İran sahasının bütün yolları Türklere açılmıştı. Bu dönemde Türkler Sünnî ve Şii çatışmaların ortasında kalmışlardı. 1055 yılında Tuğrul Bey, Bağdad'a girdiğinde sultan ünvanı almıştı, halife sancağı altındaki görevi ise Batı Asya

topraklarını düzene sokmak ve İsmailî Fatımîlerin hakimiyetindeki Mısır'ı ele geçirmektir. Bu süreç içinde Türklerin yeni bir vazifeye tayin oldukları şu şekilde izah edilmektedir:

Aslında cihad düşüncesi 11. yy.'da iyice silinmiş ama eski kutsal savaşların anıları kaybolmamıştı, bu anıları yeniden canlandırmak özellikle Suriye-Mezopotamya sınırlarındaki halklar katında yeni sultanın itibarını arttırabilirdi. Böyle bir davranış, belli bir ölçüde Orta Asya'daki Müslüman gâzilerin mirasçıları olan İslamlaşmış Orta Asya Türklerinin kendilerinden önce göç etmiş Türk köylülerine karşı akın gelenekleriyle de uyum içindeydi- bu miras Türkmen kitesinden çok, din entellektüellerinin dilinde daha açıkça ifade edilmiştir (Cahaen 2002:2).

Topografik olarak Avrupa ile Asya arasında bir köprü ve tarih boyunca Doğu-Batı savaş alanı olarak bilinen Anadolu, Bizans'ın Müslüman komşuları tarafından, Rum ülkesi ve bu topraklarda Yunanca konuşan Hıristiyanları Rum diye anarken aslında Bizanslı Rumlar kendilerine Rhomaios (Romalı) adını vermektedir. John Freely, *At Üstünde Fırtına: Anadolu Selçukluları* adlı eserinde Anadolu'ya Mezopotamya sınırından giren İslam ve Türk-İslam fetihlerinin cihat çağındaki vaziyetini şu cümlelerle izah etmektedir:

Yunanca, Batı ve Orta Anadolu'daki Hristiyanlar arasında Antiokhei (Antakya) Ortodoks patriğine bağlı olanların yanı sıra cemaatleri İsa'nın dili Aramice'nin bir türü olan Süryaniceyi konuşan Yakubî ve Nesturî Kilise'sine mensup olanlar da vardı. Orta ve Doğu Anadolu'nun birçok yerinde yaşayan Ermeniler Gregoryen Kilise'sine mensuptu (Freely 2012:22).

Tarihî süreç içinde kendini tanımaya çalışan Batı düşünce sistemine karşı ters akım oluşturan Türk-İslam fetihleri ve cihad felsefesi ise kendine mahsus bir tarihî şuur içinde bu kozmopolit yapıyı akınlar yoluyla sarırmaktadır. Claude Cahaen'e göre, yarı yerleşik Türkmenlerin yağma geleneklerinin onların hudut bölgelerine yerleşmesinin bu sebepten cazip olduğunu belirtmektedir: "Okumuş, kültürlü kişiler de bu etkinliğe kutsal bir savaş rengi veriyorlar ve savaşa karışanları gâzi diye adlandırıyorlardı. Ama daha sonra göreceğimiz gibi onlar bile özellikle bu hudut bölgelerini uç (Rumca akritai) diye tanımlıyorlardı." (Cahaen 2009:16).

İslâm-Bizans mücadelelerinin anlatısı olarak, "Abdullah b. Hüseyin el-Battal, Türkler tarafından bir millî kahraman addedilmiş, hayatı ve Bizans'a karşı mücadeleleri hakkında bir Türk destanı teşekkül etmiştir. Hâlâ Anadolu halkının severek hatırladığı bu destanî edebiyat, asırlarca şifahî halk kültürünün ve muhayyilesinin kaynağı olmuştur. Birinci İstanbul muhasarası esnasında şehid olan Ebû Eyyüb'ün türbesi hâlen mukaddes bir mahal hüviyetindedir. Tıpkı Seyyid Battal Gâzi destanında olduğu gibi, Ebû Eyyüb'ün şahsiyeti etrafında da zengin bir Türk folklor ananesi teşekkül etmiştir. Bir bakıma Anadolu'daki Türk ve Arap mücadelelerinin hatırası hâlâ canlı bir anane olarak yaşamaktadır." (Uçar 2007b:138). Batı edebiyatında Ortaçağ Bizans tarihinin âdeta yansımaları olarak bilinen şövalye

romansları içinde *Digenes Akrites* anlatıları Anadolu'da teşekkül eden ve *Battalnâme* geleneğine karşı gelişen bir destan hüviyetindedir.

Anadolu'da Battalname'nin devamı olarak bilinen Dânişmendnâme destanının kahramanı olan ve 1095'e doğru Haçlı Seferi arifesinde adı duyulan Dânişmend Gâzi, Selçukluların dışında Haçlı seferini anlatan kronikçilerin tanıdığı tek büyük komutandı. 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Orta ve Doğu Anadolu'da Türkiye Selçukluları devleti kurulurken Anadolu'da beylikler dönemi de başlamış oldu. Erzurum ve çevresinde Saltukoğulları, Ahlat ve Batı Azerbaycan'da Ahlat Şahlar ve Sökmenoğulları, Diyarbakir ve Mardin yörelerinde Artukoğulları, Erzincan ve Divriği çevresinde Mengücekoğulları, Orta ve Kuzey Anadolu'da Danişmendogulları teşekkül etti. Mikâil Bayram diğer beyliklerden farklı olarak Danişmendogulları beyliğinin meliklik statüsünde kuruluşu sebebini şu şekilde izah etmektedir:

Sahaifü'l-ahbar sahibi Münecimbaşı Ahmed Dede Efendi Sultan Alparslan'ın Danişmendîyye Devleti'ni kuran Gümüştigin Ahmed Gâzi'ye Meliklik menşuru verdiği ve ona bazı imtiyazlar tanıdığını bildirmektedir. Vâkıa Ahmed Gâzi bastırıldığı sikkelerde Melik ünvanını kullanmıştır. Çünkü bu beyliğin kurucusu olan Gümüştigin Melik Ahmed Gâzi (M.1105) Selçuklu hanedanının muallimi olan Türkmen Danişmend Ali Taylu'nun oğludur. Kendisi de babası gibi, bilge bir kişi olduğu için Danişmend Ahmed Gâzi" veya "ibn Danişmend" diye anılmıştır. Babası Ali Taylu Harezm ve Maverâünnehir'de (Buhara'da) Selçuklu şehzadelerine muallimlik yapmış Selçuklu ailesine kız vererek ve kız alarak akraba olmuştur. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda büyük hizmetleri bulunmuş ve hatta devletin kuruluşunda pay sahibi olmuş ünlü bir kişidir. Onun oğlu ve ahfadı tarafından kurulan Danişmendogulları Devleti yüz kusur yıl yaşamış, bu müddet içinde Anadolu'daki ilmi ve kültürel faaliyetlerde ve Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında büyük hizmetleri bulunmuştur. Hatta Anadolu'da ilk ilmî ve fikrî faaliyetler Danişmendliler zamanında ve Danişmend İli dediğimiz orta ve kuzey Anadolu'da başlamıştır (Bayram 2009: 15-16).

Bu büyük devlet adamı ve âlimin hayatına dair izler, biyografik bir savaş destanı olan Dânişmendnâme'nin ve Anadolu fetih çağının çok boyutlu bir şekilde incelenmesinin zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Türk fetih felsefesinin İslam kültür dairesi içindeki yerini ve konumunu belirlemek açısından Dânişmendnâme gibi destanların önemli olduğu bilinmektedir.

2. DÂNIŞMENDNÂME'NİN DÂRENDE NÜSHASI VE ÖNEMİ

Türk edebiyatında yaygın bir söylem ve yazım aları olan Dânişmendnâme'nin; ilk defa II. İzzeddin Keykavus zamanında, -hayatı ve edebî faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olamadığımız- Mevlânâ İbn Alâ tarafından H.642/M.1244-1245 yılında telif edildiği varsayılmaktadır. Bu eserin günümüze dek ulaşmadığı bilinmektedir. Mevlânâ İbn Alâ'nın eseri Tokat Kalesi dizdarı Arif Ali tarafından I. Murad döneminde (H.762/M.1360-1361) ikinci defa kaleme alınmış ve bugün çeşitli

kütüphanelerde ve şahıs ellerinde bulunan Dânişmendnâme nüshaları bu esere dayandırılarak ortaya konmuştur.

Ahmet Yaşar Ocak, İslam Ansiklopedisi Dânişmendnâme maddesinde XI. yüzyılda Bizans-Türk mücadeleleri hakkında bilgi sahibi olduğumuz ve Dânişmend Gâzi etrafında teşekkül eden bu fetih menkıbesi hakkında ilk nüshanın elde olmamasından kaynaklanan problemleri şu sözlerle dile getirmektedir:

Dânişmend Gâzi'nin menkıbelerini ilk defa kitap haline getiren İbn Alâ'nın onların aslına ne ölçüde sadık kaldığı, Dânişmendliler'le Anadolu Selçukluları arasındaki husumetin etkileri karşısında tavrının ne olduğu, bunu kitabını meydana getirirken nasıl hallettiği hususu gibi, ikinci yazılışın sahibi Arif Ali'nin İbn Alâ'nın metnini ne kadar muhafaza ettiği de pek çözüme kavuşacak gibi görünmeyen bir meseledir (Ocak 1993: 478-480).

İlk defa XIII. yüzyılın ilk yarısında yazıldığı tahmin edilen bu eserin I. Murad zamanında ortaya konulan ikinci yazımı, XVI. yüzyılda tarihçi ve edip Gelibolulu Mustafa Alî tarafından *Mirkadü'l-cihâd* namıyla yeniden ele alınmıştır. Gelibolulu Ali, nazire şeklinde yazdığı eserin nesir bölümlerinde tarihî verilere eklemelerde bulunmuş ve eserinde gayet ağdalı ve ağır bir dil kullanmıştır (Akar 1999: 209-218).

Dânişmendnâme Anadolu Türk fütuhât tarihinin en eşsiz numunelerinden biridir. Elimizde bulunan Dârende nüshası mesnevi formunda yazılmış bir gazavatnâme örneğidir. Eser aslından fotokopi şeklindedir ve Mustafa Tatcı'nın özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Varak numaraları sonradan yeni rakamlarla verilmiştir. Eserin ilk sayfasında serlevha içinde *Melik Ahmed Dânişmend Gâzi Gazâvâtnâmesi* yazmaktadır. On yedi meclisten oluşan bu eser, Katib Osman tarafından istinsah edilmiştir ve esere H.1280/M.1863-1864 tarihi düşülmüştür. Diğer Dânişmendnâme nüshalarına nazaran sade, anlaşılır bir dille yazılmış olmasının yanı sıra eserde *Hikâyet-i Melik Ahmed Dânişmend Gâzi Malatiyye'den Hurûc ve Sivas Kal'asına Ta'miyye* adlı mecliste Dânişmend Gâzi'nin yaşadığı döneme tarih düşmüş ve bu devrin Hz. Peygamberin hicretinden üç yüz altmış yıl sonraki devirlere denk geldiğini ifade etmiştir. Bu durumda H.360 yılı M.970/971 yıllarına karşılık gelmektedir:

*Hem resûlin hicretinden âşikâr
Melik Ahmed devrine dek rûziğâr*

*Üç yüz altmış sâla irmişdi zamân
Devr geçmişdi çarh-ı bi-amân (Dârende Nüshası, I. Meclis, 20., 21. Beyit)*

Katib Osman, Yusuf Ziya (Vaizoğlu) nam birinin nesir nüshasına nazire olarak ortaya koyduğu eserini Melik Ahmed'in himmetine erişmek, onunla ilgili hoş bir eser vücuda getirmek ve dinleyenlerin/okuyanların hoş bir seda bulmasını sağlamak maksadıyla yazdığını ifade etmektedir (Dârende Nüshası, I. Meclis, 120. Beyit). Kendisinin duhancı şöhretiyle anılan Çakmaklı diye bilinen bir aileye mensup

olduğunu isminin de Osman bin Hasan olduğunu söylemektedir (Dârende Nüshası, II. Meclis, 321,322. Beyit). Eserdeki III. meclisin hitam bölümünde Kâtip Osman'ın bu eseri okuyanlara ve bilhassa Malatya-Dârende ahalisine mağfiret dilediği 472. beyitten yola çıkarak eserin Dârende'de yazıldığı anlaşılmaktadır.

Dânişmendnâme, aynı zamanda bir biyografi eseri olarak değerlendirilebilir. İncelemeye esas aldığımız mesnevi formunda yazılmış bu metin, kahramanı Dânişmend Gâzi olan ve tarihî verilere değinilerek yazılmış bir eserdir. Dânişmendnâme yazarlarının şahsiyeti, dünya görüşü ve tarihî malzemeyi ele alırken takındığı tavır bu eserlerin asırlar boyu bir tarih kitabı olarak okunmasına ve algılanmasına zemin hazırlamıştır. Türk tarihinde Dânişmendnâme gibi destan metinlerinin yazım ve yaratım aşamaları düşünüldüğünde müstensihlerin bu kurala bilhassa uydukları görülmektedir. Bu tutumlarıyla klasik Türk tarih felsefesinin mümessilleri de olmuşlardır.

Sonuç olarak; eser tıpkı diğer Dânişmendnâme nüshalarında da olduğu gibi Türk fetih felsefesinin akisleri olan fütüvvet, ahilik ve kızıllema fikri gibi fetih ve cihada dair pek çok unsuru işlemektedir. Türk seciye ve ahlakının övüldüğü, “yaltaklanma, yaldızlı sözler, münafıklık, kovuculuk, yapmacık, yerme, riya, dostlarına karşı kibir, arkadaşlarına karşı fenalık, bid'at” gibi kötü huyların bulunmadığı gerçekten hile-i şer'iyeden uzak rol-model toplum önderlerinin yüceltildiği bir metindir. Bu metin aynı zamanda Câhız'ın Fazıl el-etrak'ta da bildirildiği gibi Türklerin vatan sevgisinin bir tezahürüdür:

Türkler, Araplardan başka milletler içinde vatan sevgisine en fazla sahip olan millettir. Çünkü onların, vücutlarının terkinde tabiatlarının karışımında başka milletlerin sahip olmadıkları derecede memleketlerine, topraklarına dair hususiyetler, vatanlarının suyuna çekme hassası ve diğer kardeşlerine benzerlik vardır... Türklerin nereli olduklarını anlamak için kıyâfet ilmine, ferasete, başkalarına sormaya ihtiyaç duymazsın. Türklerin kadınları erkekleri gibidir. Hayvanları kendileri gibi Türk hususiyeti taşır, türkidir (Şeşen 1988: 77).

Sıradan bir tarih bilgisi ile ilgisi olmadığı görülen oryantalizm terimi Batı tarih yazıcılığının ve felsefesinin mihenk taşı oluştururken, Batı düşünce sistemine karşı ters akım oluşturan Türk-İslam fetihleri ve cihad felsefesi ise kendine mahsus bir tarihî şuur içinde gelişimini sürdürmüş ve Dânişmendnâme gibi destanlar sayesinde gelecek kuşaklara taşınmıştır.

KAYNAKÇA

AKAR, Ali (1999), "Bir Dânişmendnâme Nüshası: Mirkâtü'l-cihâd", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.122, 209-218.

AKTAŞ, Şerif (2009), *Şiir Tahlili Teori-Uygulama*, Ankara: Akçağ Yayınları.

BAUMANN, Richard (2011), "Tür, Performans ve Metinlerarasılığın Üretimi", (Çev.: Işıl ALTUN), *Millî Folklor*, Yıl:20, S. 78, 114-122.

- BAYRAM Mikail (2009), *Dânişmend Oğulları Bilimsel ve Kültürel Mirası*, Unimat Ofset.
- CAHAEN, Claude (2002), *Osmanlılardan Önce Anadolu*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- CÂHİZ, Fazıl el-etrak (1988), (Çev.: Ramazan ŞEŞEN), Ankara: TTK.
- ECO, Umberto (2000), *Zamanların Sonu Üstüne Söyleşiler*, İstanbul: YKY.
- FREELY, John (2012), *At Üstünde Fırtına: Anadolu Selçukluları*, (Çev. Neşenur DOMANIÇ), İstanbul: Doğan Kitap.
- HOBSON, John M. (2008), *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, İstanbul: YKY.
- İNALCIK, Halil (2010), *Şâir ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- LAMB, Harold (2012), *Haçlı Seferleri*, Ankara: Tutku Yayınları.
- MELİK AHMED DÂNİŞMEND GÂZİ GAZÂVÂTNÂMESİ, *Dârende Nüshası*, 1863-1864, Mustafa Tatcı Kütüphanesi.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1993), "Dânişmendnâme", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 478-480.
- SAID, Edward W. (1995), *Oryantalizm (Doğubilim) Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, (Çev.: Nezih Uzel), İstanbul: İrfan Yayınları.
- SANCAR, Serpil (2008), *İdeolojinin Serüveni (Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme)*, Ankara: İmge Kitabevi.
- UÇAR, Şahin (2007a), *İnsanın Yeryüzü Macerası*, İstanbul: Şule Yayınları.
- UÇAR, Şahin (2007b), *Araplar'ın Anadolu Seferleri*, İstanbul: Domino Yayınları.

در کاهی جلایکله فاید بونته	نمیا فایکله عالم فایدی عجزی اعتراف
المصوی	المتوی
<p>بو کلامه قبل رعایت ای همام حاصلی در دینا رخ عینا هم خلافت جان یار ایتدی کزل کوهری کچینه کانی رفا اولی محنت کشتا فی خاص عام هم حسین اولدی شهید کس بلا آل اصحاب پریشان ایتدی هند کم سکا یار اولدی صتمه بو جهان بود فی دنیا یه اوله ایشنا بوخته حال ایتدی کولکله اش ایشنا فی دایره قوی ای همام تا اوله سبک دوجره اندک مرخص تا کولکله بوله سبک حسین جمیل در صلاوت نابوله جانیک صفا</p>	<p>وضیفته بو قدر نهایت پیل پیام جونیکه بو قدر روزگار پیر بقا جون وفات ایتدی رول کردی کل اولی ایلکی در دانه درج صفا اولی ایلکی کانی سیادت برتر نام دهر بوش ایتدی حسن ای مجتبا وزنجیره در ایلدی جرحی ستم کسیه باقی دیکل هنج خانان عاقیل ایتدی قبل حذر نخویلقا هیز یاز اولدی کلنلر پیا بستر نیر بالادن کجوب دستنی بلانم قید غمدن جانلی ایله خلاص جهنم ایدوب تحصیل فی علم کمال ایک محشره شفاعت مصطفی</p>
<p>ملایطه کون درج زور قله نایب</p>	<p>حکایت ملک احمد دانشمندان</p>
<p>بی وفادان رو بوقی رنگینه بوق بوی بقا بردوم اولن اقامت حاصلی رنجی بلا</p>	<p>آی کولکله ایله حذر و بیم اولدی صتمه بوننا کدن کاهی فادان اوغرین جاننده بجز</p>

کل